

A környezeti oktatócsomagok szerepe és hatékonysága a fenntarthatóságra oktatásban

Leskó G.¹ – Katona I.¹ – Kárász I.¹ – Lakatos Gy.²

¹ Eszterházy Károly Főiskola; ² Debreceni Egyetem

Abstract:

Role and efficiency of educational packages in the education for sustainability in Hungary. The aim of our survey is to assess how several educational packages are known in Hungary. Do they reach schools and do teachers take the opportunity to use these complete tasks and lesson plans in the course of teaching? We also studied the efficiency of the environmental educational packages in the education for sustainability. Twelve well known domestic educational packages were involved in our survey. We used a questionnaire method in two target groups. The first comprises to the primary and secondary school teachers of Heves county independently of the schools' environmental attitude, while the second target group refers to the teachers of some eco-schools where the environmental education is of great importance. In this presentation the authors analysed how efficient the educational packages were and in addition, they pointed out the results and reveal the problems arising from the schools' different attitude.

1. Bevezetés

1.1. Környezeti oktatócsomagok

Annak ellenére, hogy a magyarországi oktatási-nevelési piacon számos környezeti oktatócsomag van jelen nem készült olyan felmérés, amely elemezné ezek hatékonyságát és ennek tudatában javaslatokat tenne a legfontosabb hatékonyságnövelő változtatásokra. Valamennyi oktatócsomag a környezeti tudatformálásért tevékenykedő különböző egyesület, szervezet gondozásában jelent meg. Többségük igényes, jól összeállított csomag, amelyet a pedagógusnak, illetve az oktatási-nevelési vezető szakembernek csak „ki kell bontania”, és elérhetővé tennie a tanulók számára.

A környezeti oktatócsomagokat oktatási-nevelési segédanyagoknak nevezzük. Számos meghatározás létezik ugyan, az oktatócsomag kifejezésre (Tompa 1975, 1982, Falus 1979), de általánosan elfogadott, definíció nem található sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalomban. Jelen munkában Kárász (2006) definitív értelmezését fogadjuk el, mely szerint: „az oktatócsomag olyan oktatási segéd-eszköz, amely az oktatási folyamat résztvevői számára rendszerszerűen használható, komponensei és kombinatív oktatási módszertani igénye által hatékonyabban teszi a tanulást”.

A környezeti oktatócsomagok között, tartalmi diverzitásuk szerint megkülönböztetünk **tematikus oktatócsomagokat**, melyek egy adott problémakört járnak körül (pl. energia, hulladék, stb.), illetve **komplex oktatócsomagokat**, amelyek a környezet- és természetvédelem, valamint a fenntarthatóság több témájához biztosítanak feldolgozási lehetőséget.

Az oktatócsomagok nem csak témájuk, hanem eszköztáruk szempontjából is nagyon változatosak. A legtöbb oktatócsomag alapja egy tanári kézikönyv, melynek felépítése szintén különböző. A tanári kézikönyv anyaga többnyire – főleg az újabb oktatócsomagnál –, CD-ROM-on is megtalálható, amely kihasználva a multimédia adta lehetőségeket, Internet hálózatba kapcsolt számítógépen használva szinte határtalan lehetőségeket kínál a témával kapcsolatos böngészésre. A csomag tartalmazhat még dia- és videofilm anyagot, írásvetítő fóliákat, posztereket, egyedi feladatlapokat és számtalan speciális segéd- és gondolatébresztő anyagot (pl. játékok, értékelő eszközök, stb.).

1.2. Fenntarthatóságra nevelés

A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégítsék szükségleteiket (Persányi 1987).

Az emberiség és a bioszféra sorsa függ a ma döntéseitől és tetteitől. Ahhoz, hogy a fogyatkozó természeti és gazdasági erőforrások felhasználása és megújulása egyensúlyba kerüljön, a fenntarthatóságot előtérbe helyező szemléletváltást kíván a civil társadalomtól és a döntéshozóktól egyaránt.

A környezeti oktatócsomagok rendkívül jól használhatók a fenntarthatóságra nevelésben, hiszen mindegyikben megfigyelhetők a fenntartható fejlődés oktatásának – egyes vagy valamennyi – célkitűzései:

- a rendszerszemléletre való nevelés,
- az alternatív gondolkodás elsajátítása,
- a globális kérdések megértése, a létminőség választásához szükséges értékek megmutatása,
- a létminőséghez tartozó viselkedési normák és formák kialakítása,
- a természet, az élet, a biológiai sokféleség jelentőségének megértése,
- a kulturális örökség fontosságának megismertetése a fenntartható fejlődésben (Béres et al., 2001).

2. Vizsgálat

2.1. A vizsgálat célja

2006-ban kezdett kutatóprogramunkban választ keresünk arra, hogy a környezeti oktatócsomagok milyen hatékonysággal használhatóak a fenntarthatóságra oktatásban. Első lépésként megvizsgáltuk, hogy milyen a hazai környezeti oktatócsomagok mennyisége, változatossága és ismertsége (Leskó et al. 2007, Katona et al. 2007). A felmérés eredményeinek további értékeléseként jelen dolgozatban a használatuk megoszlásából arra próbálunk következtetni, hogy az oktatócsomagok a fenntarthatóság pedagógiáját mennyiben segítik, melyek az oktatócsomagok használatát akadályozó tényezők, továbbá javaslatokat fogalmazunk meg ezen tényezők megszüntetésére.

1. táblázat

A vizsgálatba bevont környezeti oktatócsomagok főbb adatai

Címe/neve	Készítő/Kiadó	Alkalmazhatósági terület
Alisma	Hegyvidéki Tavainkért Környezetvédelmi Egyesület (Miskolc)	Oktatócsomag a nedves élőhelyek megismerésére (tematikus)
Zöld útipakk	Közép- és Kelet-Európai Regionális Környezetvédelmi Központ (Budapest) (www.rec.hu)	Multimédiás oktatócsomag a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés 22 témájáról (komplex)
Natura 2000	Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Budapest) (www.mme.hu)	A Natura 2000 területek jelentőségének megismerése (tematikus)
Hulladék-suli	Templomdombi Általános Iskola (Szentendre)	Az iskolákban megvalósítható hulladékkezelésről az egyén és a közösség szintjén (tematikus)
Mi lesz a szeméttel?	Hulladék Munkaszövetség (Budapest) (www.humusz.hu)	Minden, ami a hulladékkal kapcsolatos (tematikus)
Hol az energia?	Energia Klub (Budapest) (www.energiaklub.hu ; www.fna.hu)	Az energia jelenléte életünkben, a takarékoskodási lehetőségek (tematikus)
Géntechológia	Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület (Budapest) (www.etk.hu)	Genetikailag módosított élőlények ökológiai, egészségügyi, társadalmi és gazdasági kockázatai (tematikus)
Egyetlen Földünk van	Európa Tanács Észak-Dél központja (Lisszabon) A nemzetközi anyagból adaptálta a Független Ökológiai Központ (Budapest) (www.foek.hu)	Az életmód, az adósság, az éhezés, a háború, az ember és a természet problémáinak megismerése a fenntartható fejlődés tükrében (komplex)
A fák világa	Erdei Iskola Alapítvány (Szentendre)	A tématervek középpontjában a fa áll (tematikus)

Gyere velünk, csodákra lelsz!	„Bölcs Bagoly” Természetvédelmi Oktatóközpont (Tiszavasvári)	Környezet- és természetvédelmi oktatócsomag (komplex)
Éghajlatváltozás	Energia Klub (Budapest) (www.energiaklub.hu)	Éghajlatváltozás okai, következményei, megoldási lehetőségei (tematikus)
Madarász ovi és madarász suli	Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Budapest) (www.mme.hu)	Természetvédelem – madarak (tematikus)

2.2. Módszerek

A felmérést kérdőíves módszerrel végeztük. Ebbe az általunk legismertebbnek ítélt oktatócsomagokat vontuk be. Legfontosabb adataikat az 1. táblázat tartalmazza. A kérdőívből a kutatásunkhoz szorosan kapcsolódó kérdéseket és az ezekre adott válaszokat emelnénk ki az összefoglaló ábrákon.

A vizsgálatba bevont oktatócsomagok legfőbb kritériuma az volt, hogy országos szinten terjesztettek legyenek. Ennek alapján 12 oktatócsomagot vontunk be, amelyek közül három komplex oktatócsomag (**Zöld útipakk, Egyetlen Földünk van, Gyere velünk, csodákra lelsz!**), többségük azonban tematikus oktatócsomag (**Alisma, Natura 2000, Hulladék-suli, Mi lesz a szeméttel?, Hol az energia?, Géntechnológia, A fák világa, Éghajlatváltozás, Madarász ovi és madarász suli**).

2.3. Vizsgálati minta

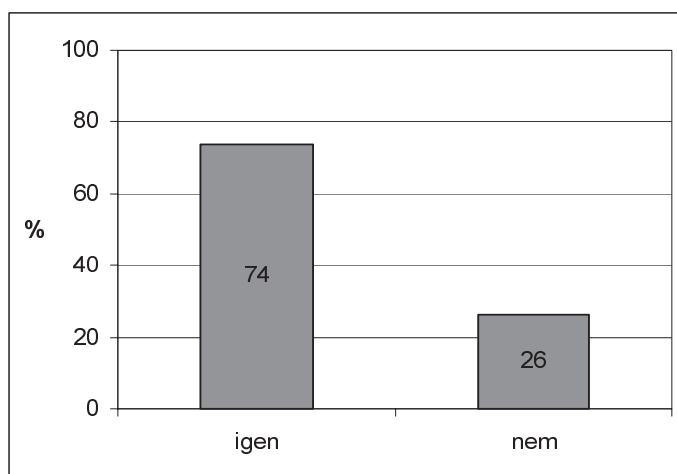
A felmérést a magyarországi ökoiskolák pedagógusai körében és Heves megye közoktatási intézményeiben végeztük el. Az értékelés során a két csoport válaszait együtt értékeltük, mivel Heves megyéből a külön értékeléshez nem érkezett vissza elegendő számú minta.

3. Eredmények

3.1. Az oktatócsomagok ismertsége

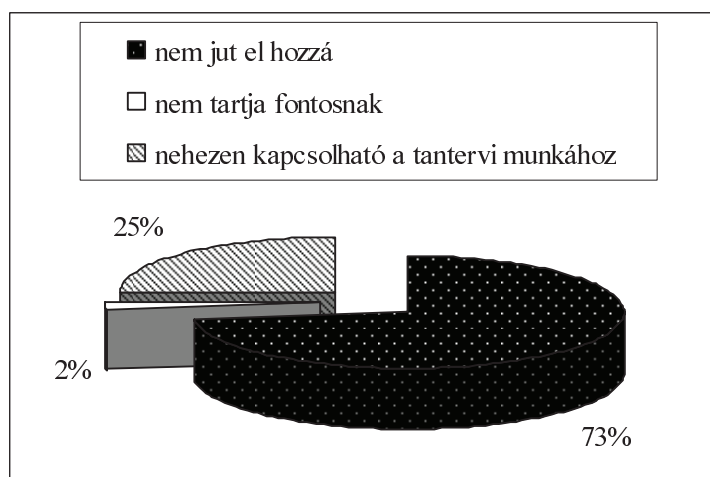
A beérkezett 144 db kitöltött kérdőív alapján, a válaszadók 74%-a használt már vagy jelenleg is használ valamilyen környezeti oktatócsomagot (1. ábra). Ez meglehetősen kedvező arány, de számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy valószínűleg főleg azok a pedagógusok tartották fontosnak a kérdőívek visszajuttatását, akik használják is azokat, így ez nagymértékben torzíthatja az eredményt. Valószínűsíthető, hogy ha nagyobb lenne a minta szám, az oktatócsomagot nem

használók aránya lenne a több. Ezt a 4. ábra alapján merjük állítani, ahol a válaszadó pedagógusok a kollégáik motiváltságáról nagyon negatív képet festenek.

1. ábra: Használt-e már az oktatás bármely formájában környezeti oktatócsomagot?

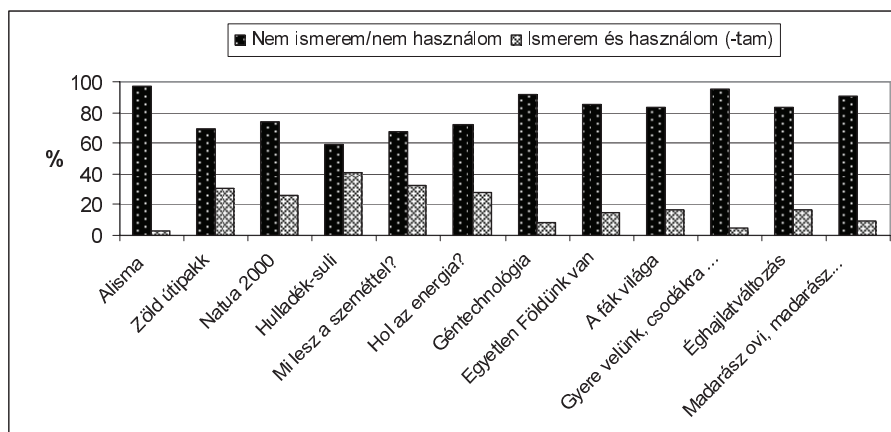
A választ adók nagy része (73%-a) azért nem használja a környezeti oktatócsomagokat, mert nem jutnak el hozzá (2. ábra). Ebből következtethetünk arra, hogy a csomagoknak nem megfelelő a disszeminációja, propagálása. Még a létezésükről sem tudnak sok esetben a pedagógusok.

2. ábra: Az oktatócsomagok mellőzésének okai

Figyelemreméltó a 4. ábra, amely azt tükrözi, hogy kollégáik szerint a pedagógusok több mint 90%-a nem, vagy alig motivált az oktatócsomagok használatában. A motiváltság hiánya is eredményezheti, hogy esetenként az iskolákban meglévő oktatócsomagok után sem érdeklődnek a pedagógusok, még ha könnyen elérhető is lenne számukra.

3.2. Az oktatócsomagok használata

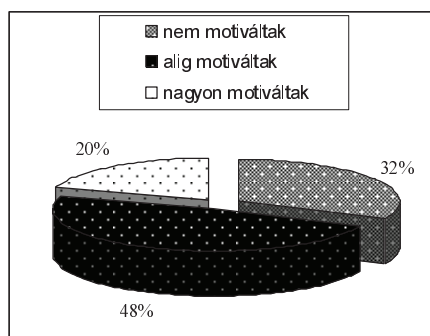
3. ábra: Az oktatócsomagok ismertsége/használata

Az oktatócsomagok ismertsége általánosan kicsi, kevés a jól ismert, illetve használt oktatócsomag (3. ábra). A legismertebb a **Hulladék-suli**, ezt követi a **Mi lesz a szeméttel?**, majd a **Zöld útipakk**, de a **Hol az energia?** és a **Natura 2000** is az ismertebbek közé sorolhatók. A legismertebbek és legtöbbet használtak a „hulladékos” oktatócsomagok, hiszen az iskolákban legkönnyebben és legeredményesebben megvalósítható a hulladékok környezettudatos kezelése.

A **Zöld útipakk** kiugróan ismert volta, azzal magyarázható, hogy a csomag megjelenésekor az ország több városában (Budapest, Eger, Miskolc, Debrecen, Székesfehérvár, Szentendre) ingyenes képzést szervezett a kiadó a csomag használatáról. Más oktatócsomagoknál ilyen nem volt. A pedagógusok hiányolják is ezt a fajta ismertetést, kipróbálási lehetőséget.

3.3. Igény és a motiváltság

A válaszadók 80%-a egyáltalán vagy alig látja motiválnak a kollégáit az oktatócsomagok használatában (4. ábra), így azt is feltételezhetjük, hogy a fenntarthatóságra neveléshez is hasonlóan viszonyulnak.

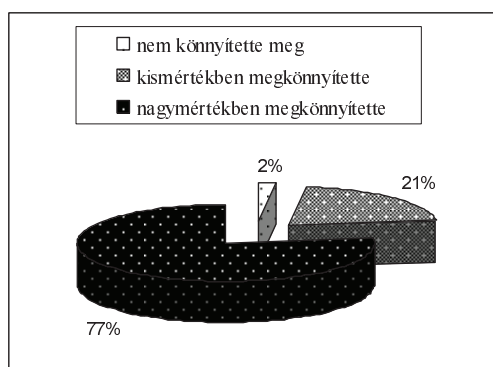
4. ábra: A pedagógusok szerint a kollégáik motiváltsága az oktatócsomagok használatában

Összefoglalva az előző négy ábra tartalmát kijelenthetjük, hogy az oktatócsomagok szerepe a fenntarthatóságra nevelésben kicsi, annak ellenére, hogy számos kiadvány áll a pedagógusok rendelkezésére és a felhasználók táborára rendkívül pozitív véleménnyel van róluk.

3.4. A felhasználók véleményei

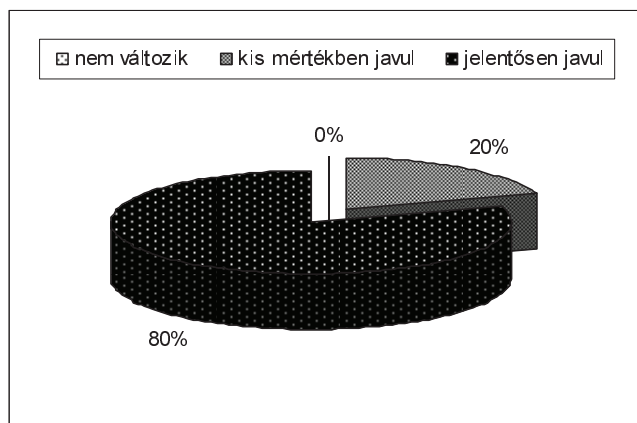
Azok a pedagógusok, akik használtak már oktatócsomagot, szinte valamennyien arról számoltak be, hogy valamilyen mértékben megkönnyítette a munkájukat az oktatócsomag használata. A válaszadók 98%-nak pozitív a véleménye, mindössze 2%-uk szerint nem jelent segítséget az oktatócsomag az oktató-nevelő munkában (5. ábra).

Véleményük rendkívül fontos, hiszen ez azt jelenti, hogy nagy az esélye annak, hogy legközelebb is előveszik a már bevált csomagot vagy esetleg egy újabbat próbálnak ki.

5. ábra: Az oktatócsomagok használatának tükröződése a tanári munka megkönnyítésében

A 6. ábra rávilágít az oktatócsomagok hatékonyságára, a tanárok 100%-a szerint az oktatócsomagok segítik a tananyag elsajátítását, megértését. Az oktatás hatékonysága az oktatócsomagok használatával nő. A döntő többség (80%) szerint jelentős mértékben, a többiek szerint kis mértékben (20%).

6. ábra: A pedagógusok véleménye a tananyag elsajátításának hatásfokáról oktatócsomag használata esetén

4. Javaslatok, észrevételek, megoldási lehetőségek

Sajnos csupán a válaszadók 20%-a élt azzal a lehetőséggel, hogy leírja javaslatait, észrevételeit. A legfontosabb javaslatok az alábbiak:

- szélesebb körű propagálás;
- továbbképzés az oktatócsomagok használatához;
- tanári segédlet;
- illeszkedjen a tanmenethez;
- az aktuális információk mellett mindennapi ismereteket is tartalmazzon;
- életkori sajátosságok figyelembe vétele;
- több multimédiás oktatócsomag.

Legtöbbször a szélesebb körű propagálást, nagyobb hírverést és reklámot javasolták. Az oktatócsomagok marketingje, disszeminációja gyakorlatilag teljesen hiányzik vagy esetleges. Így az előállításuk – mivel tényleges használatuk igen kismértékű – drága és pazarlónak tekinthető. Feltétlenül szükséges a piaci bevezetés, terjesztés, megismertetés és rendszeres minőségbiztosítás megszervezése, ami állami szinten (Oktatási és Kulturális Minisztérium), vagy a civil szférában (Nemzeti Civil Alapprogram) is megvalósulhat.

Az oktatócsomagok megismertetése a felsőoktatásban folyó pedagógusképzésben sem általános. Ennek oka részben az előzőekben keresendő, másrészt az intézmények és a civil szféra kapcsolatának hiányában, esetlegességében. Célszerű lenne megkeresni azokat a találkozási pontokat (pl. Sulinova infó, OKM

honlap, szakmódszertani konferenciák), ahol a tanárképző intézmények illetékes szakemberei (szakmódszertan felelősök) megismerkedhetnek az oktatócsomagokkal és megkapnák azokat gyakorlati kipróbálásra és a leendő pedagógusokkal történő megismertetésre.

Mivel a környezeti oktatócsomagok módszertani szempontból sok újdonságot tartalmaznak, ezért sokszor elengedhetetlen, hogy a pedagógusokat továbbképzés formájában felkészítsék ezeknek a használatára. Fontosságát bizonyítja a pozitív példa, hiszen a Zöld útipakk továbbképzésén jelentős számú pedagógus vett részt és ez a használatban is tükröződik. Motivációként a résztvevők egy-egy példányt ingyenesen kaptak belőle.

Többen kifogásolták, hogy nehezen illeszthetők be az oktatócsomagok témái az órai munkába. Ezen lehetne változtatni az oktatócsomagok „tantárgyközpontúbbá” tételével, de csak olyan mértékben, hogy a fenntarthatóság pedagógiájának célkitűzéseivel ne ütközzenek. Továbbképzések keretében megtanulhatnak a pedagógusok a témák komplex megközelítését és a tanórába illesztés módszereit.

A tanártovábbképzések alkalmával nélkülözhetetlen lenne értékelési kompetenciák kialakítása a pedagógusokban (Tourtillott 1994), hiszen egyre több oktatócsomag és egyéb tanári segédlet kerül kiadásra, melyekből a tanároknak ki kell tudniuk választani a számukra legmegfelelőbbeket. Ezen kompetenciák birtokában minden pedagógus kialakíthatna egy saját értékelési rendszert, amelynek segítségével olyan értékes oktatási segédanyagokhoz juthatna, melyek nagymértékben megkönnyíthetik a munkáját, hozzájárulhatnak a fenntarthatóságra neveléshez, valamint a tanulóknak is segítenek a tananyag elsajátításában, a környezettudatos gondolkodás kialakulásában.

A fent említett problémák megoldásában hasznos lenne egy tanári általános kézikönyv az oktatócsomagok használatához.

Fontosnak tartják a pedagógusok azt is, hogy az aktuális információk mellett, a téma hétköznapi vonatkozásaival is megismerkedjenek. Szerepeljenek az oktatócsomagokban olyan ismeretek, feladatok, amelyek a gyerekek környezettudatos életvezetését szolgálják, mind az iskola falai között, mind családi környezetben.

Megfogalmaztak a pedagógusok olyan javaslatokat is, hogy az adott témákat a célzott korosztály igényeit figyelembe véve tálalják, hiszen akkor a leghatékonyabb az oktatás és a nevelés, ha az életkori sajátságokat figyelembe vesszük. Erre nagyon jó megoldás lenne, ha oktatócsomagokat célzottan egy-egy korosztály számára készítenék.

Napjainkban a multimédia életünk részévé vált. Ma már minden iskolában van számítógép, Internet hozzáférés. Ezért célszerű lenne a jövőben multimédiás oktatócsomagok összeállítása, hiszen így anyagot és energiát takaríthatunk meg. A diákok saját tempójukban, érdeklődési körüknek megfelelően használhatnak és tanulhatnak a segítségükkel. Ebben az esetben a tanár, mint a háttérbe kerü-

ló segítség (mentor, tutor) lenne jelen. Ezt a formát talán tanórán kívüli szintéren lehetne a leginkább megvalósítani a informatikai technikai felszereltség hiányos volta miatt.

5. Összegzés

Az oktatócsomagok használatával kapcsolatos felmérés legfontosabb tapasztalatait és eredményeit abban látjuk, hogy az oktatócsomagok ismertsége kicsi, kevés a jól ismert és használt oktatócsomag. Ebben nagy szerepe van a hiányos disszeminációnak és marketingnek, de nem csak erre vezethető vissza a használatuk hiánya.

Fontos lenne az oktatócsomagok készítői számára, a pedagógusok igényeinek feltárása, egyrészt a már meglévő oktatócsomagok javítása, másrészt újabbak összeállítása esetén. Hiszen a felhasználók véleménye nélkül nem tudnak olyan csomagokat összeállítani, amelyet szívesen és könnyen használnak a pedagógusok.

Az igények feltárása mellett a már kiadott vagy ezután megjelenő oktatócsomagok megismertetéséhez továbbképzést kell szervezni módszertani szakértők bevonásával, ugyanis ezzel érhető el a hatékonyabban felhasználás.

Irodalom:

- Béres Cs., Csobod É., Lakatos Gy. (2001): A fenntartható fejlődés oktatása, Környezet és társadalom, 8. modul, KLTE, JATE, Professzorok Háza, Budapest
- Falus, I. (1979): Mi az oktatócsomag? In: Falus, I. – Hunyady, Gy. – Takács, E. – Tompa, K.: Az oktatócsomag, Tankönyvkiadó, Budapest
- Falus I. (szerk.) (2004): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe, Pedagógus könyvek, Műszaki Kiadó, Budapest
- Katona I., Leskó G., Kárász I., (2007): Education Packs in Hungary, Acta Pericemonologica, Debrecen Tomus 2: 268–271.
- Kárász I. (2006): A környezeti nevelés aktuális kérdései: az oktatócsomagok, XI. Főiskolai Környezetvédelmi Napok, Eger, 2006. ápr. 21–26. (mscr)
- Lehoczky J. (1999): Iskola a természetben avagy A környezeti nevelés gyakorlata, Raabe Klett Kiadó, Budapest
- Leskó G., Katona I., Kárász I., Lakatos Gy. (2007): The role and the efficiency of the environmental educational packages in the education for sustainability, Acta Pericemonologica, Debrecen Tomus 2: 236–149.
- Mortensen L. L. (2001): A fenntarthatóságra nevelés erőforrási. In: Wheeler K. A.-Bijur A. P. (szerk.) (2001): A fenntarthatóság pedagógiája, Körlánc Egyesület, Budapest
- Persányi M. (szerk.) (1987): Közös Jövőnk, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- Schróth Á. (szerk.) (2004): Környezeti nevelés a középiskolában, Trefort Kiadó, Budapest
- Tompa, K. (1975): Oktatócsomag, Köznevelés, XXXI. Évf. 35. sz. 12–13. p.
- Tompa, K. (1982): Az oktatócsomagok típusai, Pedagógiai technológia, 3. sz. 10–16. p.
- Tourtillott, Lean-Britt, Peggy (ed.) (1994) : Evaluating Environmental Education Materials, Regents of the University of Michigan

Vásárhelyi T. – Victor A. (szerk.) (2003): Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia, Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Budapest

www.rec.org – Regional Environmental Center (Közép- és Kelet-Európai Regionális Környezetvédelmi Központ)

www.foek.hu – Független Ökológiai Központ Alapítvány

www.fna.hu – Föld Napja Alapítvány

www.energiaklub.hu – Energia Klub Környezetvédelmi Egyesület

www.oki.hu – Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

www.humus.hu – Hulladék Munkaszövetség

www.mme.hu – Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület

www.etk.hu – Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület